

GRODZISKO KASZTELAŃSKIE W WINNICY

W Winnicy, w zakolu rzeki Czarnej i około 200 metrów od jej ujścia do Wisły, znajdują się pozostałości wczesnośredniowiecznego grodu kasztelańskiego. Usytuowano go na niewielkiej kępie nadzalewowej, na terenie z natury obronnym, a jednocześnie położonym blisko ważnej przeprawy i szlaków komunikacyjnych. Gród funkcjonował od około połowy XI do połowy XIII wieku i należał do najważniejszych ośrodków w tej części ziemi sandomierskiej.

Kasztelania była okręgiem administracyjnym państwa pierwszych Piastów. Zarządzał nią kasztelan – urzędnik reprezentujący władzę książęcą, odpowiedzialny między innymi za obronę, sądownictwo i pobieranie danin. Połaniecki gród pełnił zatem funkcję wojskową, administracyjną i gospodarczą. Kontrolował przeprawę przez Wisłę oraz ruch odbywający się dolinami Wisły i Czarnej. Wokół umocnionego centrum rozwijały się osady zamieszkałe przez rolników, rzemieślników i ludzi obsługujących gród.

Grodzisko miało kształt zbliżony do owalu, wymiary około 125 na 90 metrów i powierzchnię około 0,9 hektara. Otaczała je pojedyncza linia potężnych umocnień. Archeolodzy ustalili, że wał miał konstrukcję drewniano-ziemną. Jego część wewnętrzną tworzyły drewniane skrzynie wypełnione ziemią, a zewnętrzną wzmacniały warstwy drewna oraz pionowo wbijane słupy. Przy wewnętrznej stronie wału prawdopodobnie biegła wyłożona drewnem uliczka.

Na majdanie stały budynki mieszkalne i gospodarcze, częściowo zagłębione w ziemię. Jeden z większych obiektów, wyposażony w dwa paleniska i dwie piwniczki, badacze uznali za możliwą siedzibę kasztelana. Odkryte placki ołowiu, odważnik i gotowe przedmioty wskazują natomiast, że na terenie grodu działała pracownia ołowiarska.

Wykopaliska przyniosły tysiące fragmentów naczyń i kości zwierzęcych, a także narzędzia rolnicze, ozdoby, monety i elementy stroju. Niektóre przedmioty – między innymi okucie oraz przęśliki z łupku owruckiego – świadczą o kontaktach z Rusią Kijowską. Znalezione również fragment ostrogi i kolczugi, elementy uprząży oraz ponad 150 grotów strzał. Zabytki te pokazują zarówno codzienne życie mieszkańców, jak i militarny charakter miejsca.

Gród przestał istnieć gwałtownie około połowy XIII wieku. Jego zniszczenie jest związane z pierwszym najazdem mongolskim na Polskę w 1241 roku. Źródła pisane wspominają zdobycie Połania przez Mongołów, którzy następnie rozłożyli obóz w pobliżu Turska Wielkiego. 13 lutego 1241 roku doszło tam do bitwy z polskim rycerstwem. Dokładny przebieg walk o sam gród nie został opisany, jednak liczne grotby strzał, ślady pożaru i inne znaleziska archeologiczne potwierdzają jego dramatyczny koniec.

Po upadku grodu centrum osadnicze Połania stopniowo przeniosło się na teren dzisiejszego miasta. Dawne miejsce nie zostało jednak całkowicie zapomniane. W późniejszych czasach w jego sąsiedztwie funkcjonowała komora celna, korzystająca ze znaczenia nadwiślańskiej przeprawy.

Systematyczne badania wykopaliskowe prowadzono w Winnicy od lat siedemdziesiątych do 1981 roku, między innymi dzięki współpracy archeologów Uniwersytetu Warszawskiego z budowaną Elektrownią Połaniec. Pozwoliły one odtworzyć wygląd umocnień i poznać życie mieszkańców grodu. Część wału została wcześniej zniwelowana podczas budowy wału przeciwpowodziowego w latach dwudziestych XX wieku, ale grodzisko nadal pozostaje wyjątkowym świadectwem średniowiecznej historii Połania.

Źródła wykorzystane przy opracowaniu tekstów

- Atlas Grodzisk Wczesnośredniowiecznych z Obszaru Polski, „Winnica”:
<https://atlasgrodzisk.pl/component/panarcheowro/?location=1327&view=details>
- „Informator Archeologiczny: badania 1979”, Winnica, gm. Połaniec, stanowisko 1:
https://bazhum.muzhp.pl/media/texts/informator-archeologiczny-badania/1979-tom-13/informator_archeologiczny_badania-r1979-t13-s196-197.pdf
- Portal Polaniec.com.pl, „Kulisy największych badań archeologicznych w historii Połania”:
<https://polaniec.com.pl/puls/index.php/2025/06/15/kulisy-najwiekszych-badan-archeologicznych-w-historii-polanca-co-kryla-ziemia-pod-elektrownia-polaniec-zdjecia/>